

Pogány József: Kultúra — álkultúra. Irodalmi tanulmányok. Szerkesztette, az életrajzot és a jegyzeteket írta: Geréb László. Bp. 1962. Magvető K. 367 l.

A magyar szocialista irodalom forrásainak egyik jeles kutatója, a nemrégiben elhunyt Geréb László tárta fel félszázad homályából Pogány József már-már teljesen elfeledett tanulmányait, kritikáit és esszéit, s a kor marxista szintjén színvonalasan hadakozó irodalmi publicisztikáját. Széles látókörű, harcos tollú irodalomkritikus és publicista arcéle bonatkozik ki a jól válogatott és szerkesztett kötet lapjairól, s a művek alapján így kialakított képet mélyíti el és egészíti ki Geréb Lászlónak Pogány emberi és írói fejlődését megrajzoló, a korszak légköréből is sokat érzékeltető életrajz-tanulmánya.

Pogány József neve inkább csak az 1918/19-es politikai szerepléséből volt ismeretes (a Katonatanács kormánybiztosa a polgári forradalomban, majd hadügyi, s később közoktatásügyi népbiztos a Tanácsköztársaság napjaiban), a későbbiekben pedig a Szovjetunióban és az USA-ban kifejtett sokoldalú politikai tevékenységéről volt némi tudomásunk. Ezért a marxista irodalomszemlélet kialakítása irányába munkáló korai irodalmi és publicisztikai tevékenykedése — jogosan — szinte a felfedezés (vagy újra felfedezés) erejével hat, s egyben ismét egy lépéssel közelebb visz bennünket szocialista irodalmi hagyományaink teljes feltáráshoz. Igaz, Pogány e nagyrészt 1906–1913 között keletkezett írásaiban van bizonyos töredékesség, hiszen főként aktuális feladatok ellátására — vitacikkek, bírálatok vagy népszerűsítő bevezetők formájában — íródtak meg, és nem egy világszemlélet átfogó s mindenre kiterjedő összefoglaló tanulmány-rendszereként. Összességükben azonban így is a szocialista gondolat korabeli legkiválóbb magyar harcosai, terjesztői közé emelik szerzőjüket.

Tudatosan kettős célkitűzés irányítja Pogány tollát ezekben az írásokban. A történelmi materializmus módszerével, „a harsogó harc világnézetével” vizsgálja az irodalom jelenségeit, arra törekedve, hogy ne csak „okoskodjunk erről a világról, hanem hogy megváltoztassuk”. Másrészt tárgyi ismereteket és értékelő iránymutatást kíván adni olvasmányos, népszerű megfogalmazásban a munkások, „a jövődő urai” kezébe, — főként az általa szerkesztett *Világkönyvtár* sorozat bevezető esszéiben —, hogy a tudomány és művészet nagy alkotásai is gazdagítsák, vezetésre éretté neveljék a magyar proletariátust. Írásaiban gondosan számbaveszi, mi az, amit a szocialista világszemlélet átvállalhat mint hagyományt a haladó irodalom és gondolkodás nagy mestereitől.

S ha vannak eközben tévedései, „balos” túlzásai is, ezek gyökerei többnyire a korabeli szociáldemokrata irodalomszemlélet erősen vulgarizáló tendenciájára vezethetők vissza.

Különösen a korabeli magyar irodalom megítélésénél érvényesülnek olykor e túlzások — mint a kötet eddigi bírálói szinte valamennyien rámutattak —, így Mikszáth és Kiss József értékelésénél s még inkább a Nyugat-mozgalom esztétika szárnyának sommás elutasításában. Érdekes, hogy az első világháború esztendeiben maga Pogány is megváltoztatta némileg álláspontját a Nyugat e szárnyával szemben, így például Kosztolányi Mák c. kötetéről írt bírálatában (*Népszava*, 1917. II. 11.) még túl is értékeli Kosztolányi költészetének pozitívumait. Kár, hogy a különben kitűnő válogatás nem közöl Pogány 1915–1918 közötti írásaiból néhány, a világháborús problematikát tükröző írást, melyekben a modern polgári irodalom árnyaltabb s sokoldalúbb értékelést kap. (Így a már említett Kosztolányi-kritika mellett a Lengyel Menyhért *Egyszerű gondolatok* c. könyvéről írt bírálatot hiányoljuk elsősorban, megjelent a *Népszava* 1918. IV. 7-i számában.)

Pogány József e kötetben összefogott java írásait mindenekelőtt a századunk első évtizedeiben kibontakozó társadalmi erjedés, a Tanácsköztársaságba torkolló forradalmi hullám egyik jellegzetes eszmei-irodalmi megnyilatkozásaként — s egyben elősegítő részeseként — kell szemlélnünk. Petőfi örökségét és Ady harcát vállalva — és szenvedélyes vitákban megvédve mind Babits *l'art pour l'art* esztétikájával, mind pedig Csizmadiák kisszerű, a művészi megformálás mikéntjét jóformán figyelmen kívül hagyó nézeteivel szemben — munkálkodott a korszerű marxista esztétika és irodalomszemlélet kialakításán. Legtöbb megállapítása, ha jóval bonolyottabban is, mai marxista felfogásunk értékképleteiben is megtalálható.

József Farkas

Rubinyi Mózes: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1962. Gondolat K. 235 l.

Tizennyolc portrérajz, három rövid Mikszáth-tanulmány és Rubinyi hat évtizedes tudományos munkásságát számba vevő bibliográfia teszi a szerény kötet anyagát. A portrék tudósok, írók és költők arcképeit idézik fel a magyar szellemi életnek a XVIII–XIX. sz. fordulójától a XX. sz. közepéig terjedő másfél évszázadból. Élükön legkiválóbb nyelvezeink közül találkozunk néhányan az alakjával: Révai Miklóssal, Gyarmathi Sámuellel, Verseggy Ferencsel,